

173804

1927
N7-8

20 POKHIL 1119X

[illegible]

ЦНБ ХНУ
Дата повернення;

06 НОЯ 2003

~~БІБЛІОТЕКА~~

БІБЛІОТЕКА
Обл. Правління Спілки
Рад. Письменників
Інв. № ~~4657~~ 18407

Y

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

~~28~~

№ 7—8
(52)

Книгозбірня Будинку
літератури
Ім. В. Емільєвського
Інв. № 3781

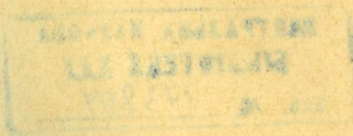
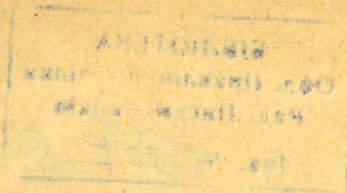
ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА АУ
Інв. № 173807

ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ

1927

5 (47.714) „1927“ № 91.79

Укрголовліт № 2142/кв. 1927.

Зам. № 1626.

Тир. 3.500.

ЗМІСТ

	Стор.
В. Сосюра. — І знову. Поезії	5
В. Кузьміч. — Італійка з Мадженто. Повість	6
П. Коломієць. — Поезії	41
Г. Орлівна. — Емігранти. Повість	42
І. Цітович. — Поезії	71
М. Сайко. — Жнива. Поезії	72
Іван Ле. — На шляху	75
В. Нечаївська. — Конкретні поезії	107
І. Борщак. — Польський наступ на Україну 1920 року у міжна- родній політиці	109
Б. С-та. — З історії аграрних відносин в Китаї	144
Т. Прокопович. — Фрідріх Енгельс про Україну	161
А. Хоменко. — До питання про майбутній темп росту населення	187
В. Денисенко. — Харківська група партії „Народньої Волі“	200
Д-р Гуревич. — Полове життя сучасності в світлі соціальної гігієни	220
М. Корсунський. — Панас Якович Рудченко (Панас Мирний)	233
І. Лютий. — Поетичне відтворення реакції 1905 — 1908 рр. у творі М. Коцюбинського „Intermezzo“	258
К. Сліпко - Москальцов. — Мистецькі угруповання СРСР на тлі су- часності	271
Й. Шевченко. — Минулий театральний сезон	285
А. Альф. — Огляд художнього життя Германії	298
Я. Полфіоров. — Музичні силуети	302
С. Гаєвський. — Д. М. Щербаківський	315
М. Грінченко. — П. Д. Демуцький	317
Хроніка	319
Бібліографія	335

В. СОСЮРА

І ЗНОВУ

І знову дні руді та бурі,
Такі щасливі та сумні...
Ми не обернемо на бурі
Свої ридання і пісні.
Невже не згине доля клята,
Щоб не сказали вже про нас,
Що ми наївні як телята,
У цей важкий грозовий час!
Невже не можна, мій народе,
Усім сказать, що ти є ти,
Що страшно нам на тихі води
Через кістки твої іти!..
Що жутко нам!.. та треба, треба,
Других шляхів для нас нема, —
Других дорог нема для тебе,
Бо ззаду цар, кати, тюрма...
Не треба брів од болю хмурить
І спотикатись у журбі...
Бо ззаду ждуть такі тортури,
Що і не снилися тобі!..
Що і не видились ніколи!..
Хай голова немов чавун,
А ти здійми штиками чоло
І йди за нами до комун.
Крізь кров, крізь сльози та пожари,
В земний і сонячний Едем,
Лиш ми, надхненні комунари,
Тебе, народе мій, ведем...
Лиш ми, залізні комунари —
Твої батьки, твої сини —
Крізь кров, крізь сльози та пожари
Тебе ведем у дні ясні...
Тебе взяли ми в збройне коло,
Бо буде бій, всесвітній бій!..
Тримай же вище горде чоло,
О мій народе дорогий!..

В. КУЗЬМІЧ

ІТАЛІЙКА З МАДЖЕНТО

Анрі Барбюс

І. ВОНА ІНТРИГУЄ

Ніч на сході підіймала свій тмяно-голубий парус. Там купчилися хмари, творили з себе корабель, яким буде плисти ніч—і з хмар виросла шогла, виросла весла. Чиїсь вохкі руки закидали її високо вгору і в небесній верховині, наче бризки етерних хвиль, розсипались зорі.

Зірки зникали на мить під полотном хмарок, але що-раз дужче блискотіли і вигравали у блакитній піні.

Я—Червонар—стояв під дубом. Мені здавалось, що корабель ночі швидко допливе до мене, повисне на вітах, і по зелених щаблінках покличе мене до себе у подорож в непереможне сяйво,—розбризану піну Чумацького Шляху.

Зо мною стояла Лючія—і дивилась у мовчазну височінь. Моя рука лежала в її долонях. Лючія тисла її й оповідала, як утікала з Італії і чому краса Ломбардії не полонила так, як наша революція з її „екзотичною боротьбою“. Я похилився убік і, впираючись в стовбур дуба, торкався лівим плечем її плеча.

— Ніколо, мій друже! Я знаю, ти стурбований сучасним станом речей. Розумію, що тепер не до кохання, коли б'ють гармати. Не вини мене. Я риторики не люблю і іншим не повірю. Але передо мною стоїть про-блема! І не можу розрішити сама. Питання мучить розум, сушить нерви і заважає мені бути для тебе відданим другом, товаришем. Проклята проблема! А найгірше, що гарматна канонада повсякраз нагадує про себе.

— Канонада?

Я слухав, задивившись на її лице. Після військових сутичок, в час відпочинку, лице її здавалось ще кращим: тонкі брови, наче два чорних кінжали, лежали над очима і розходились одностайно убік; очі котилися під ними наче дві свинцевих бомбочки—і дивилися на світ то вороже, то закохано.

— Так, канонада!

Лючія в третій раз інтригувала мене своєю „про-блемою“ і згадкою про канонаду. В чім річ, думав я. Що-дня я її бачив у нашому штабі за роботою по звязку або в лазаретному пункті, куди прибували з передових позицій поранені. Біла намітка з оторочкою, ледве помітна здалека, робила її схожою на білу пташку, що літала навкруги нас.

— Лючіє, за яку проблему ти мені говориш, що я її не знаю і яка рація постійно дратувати людей згадками про гармати та канонаду?

— А ти немов не знаєш? Який же з тебе комбат, коли не знаєш? Кожний червоноармієць знає, що білим постачають набої з ініціативи...

— Кого, кажи швидче, — невтримно скрикнув я, лютий на себе за неспіливість почати розмову — про кохання.

— З ініціативи... Тумілова...

— Якого Тумілова?

— Полковника, представника на великому вантажному пароплаві „Офіоне“.

— Лючіє, ти чудесна людина, чарівна. Але ти завше говориш проблемами! Чи не сказала б ти ясніше?

Я усміхався; італійка не вірила, щоб я лютував, і особливо у цей тихий вечір. Справді, злість моя не гармонувала з виквітом ночі.

— Ну, не проблема — кокетувала італійка, — так питання. Підкреслюю — питання! Справді, позавчора білі шкендили ж нас набоями скажи, будь ласка: де вони набої брали? Царські запаси? Чи може скажеш, сами виробляють? Так всі ж заводи в наших руках.

— В цей момент мене не цікавлять речі. Хочу чути про людей, їхні думи і...

— Кохання? Я угадала? — Лючія заходила біля мене на закаблуках, наче півень, що хоронить таємниці свого курника.

— А чому не кохання? Хіба не можна інколи помріяти про поцілунок, що наповнює груди жадобою стрімчастого життя? Ми не ченці і не аскети!

— Гидую коханням, — призналася вона.

„Гидую... — ох, італійка, чортеня жіночого полу. Та будь я не Червонар, вмить би зацілував твої очі. Ти так не добре сказала „гидую“, наче кохання твоє було примусове.

— Так, я гидую!

— Ого-го! А може таки ти будеш колись „справжньою“ жінкою? Ну годі про це. Тепер не до філософії! Поглянь он-туди...

... там були лимани Одеські, хвилі Чорного моря, а над ними сяяв місяць, повний, налитий золотим металом. Місяць впливав поволі, немов би хто фіолетовим канатом затягав його у височінь — туди, де стояв парус ночі і куди він мандрував, як лихтар блакитного корабля.

— Ніч, — мовила Лючія і теплою долонею погладила мою.

— Лючіє... ти?

Так скрикнув голодний звір, що підвівся з глибин невідомих, звір, що потягся до жінки за ласкою, звір забув, що єсть Червонар — чесний в бою і ніжний — в тилу.

— Ніколо... — італійка повернула лице на місяць — я побачив рельєфний ніс і тонке підборіддя. Всна учула мої вагання і наче не знала, чи простягнути руки та впасти в обійми, чи відійти швидче, аби не дратувати самих себе такими ширими розмовами.

— Ха-ха-ха, — Лючія відстрибнула від мене.

— Сестро рідна? Мо' завтра мене вб'ють, невже я вму без подяки від тебе? мо' поцілуємось?

— Ха-ха-ха! Вже забув і проблему, аби були поцілунки? Бра-вісімо.

Біль стис мої легені і я тяжко задихав. О, проклятуший місяць! Через тебе, любовного провокатора (ти завше провокуєш юнацтво своїм сыйвом), я „засипався“ перед італійкою. Підожди, буде помста і тобі, зраднику революційної природи...

Я взяв себе в руки.

— Не смійся, прекрасна квітко! Я не ображу тебе — і тільки поважаючи запитаю, чому ти не кохаєш нікого із наших?

Італійка здивувалась і перший момент збиралась з відповіддю. Зіниці потемнішали. Фіолет очей, змішаний із сіро-зеленими плямами — загус під в'ями. На чоло набігла хмарка задуми.

— Я ще не казала про...

— Геть проблему, ти прямо кажи, хто гідний твого кохання?

— Хто гідний? — вона зупинилася.

— Єсть одна людина, — і з ним би я радо...

— Хто? — скрикнув знервовано я.

— Трохи подібний... до тебе і рисами і душею... Антоніо з „Офіоне“.

Я вмить остив, як розгартована криця, що її вкинули в воду. Люція зареготала над моїм мовчанням і кокетуючи розгорнула дивні сувої своїх думок.

— Тут винна проблема.

— Може не проблема, а пригода? — уточнив я розмову.

— Ні. Проблема: це зв'язок: отого Антоніо, мене, тебе і інших червоних, це — смичка міжнародньої і нашої національної революції. А питання: хто постачає набой білим, що ними косять наших?

— Ну, а природа? Ти не вихляй.

— О-о. Вона зробила Тумілова моїм і твоїм ворогом.

— А кохання?

— Почекай, я розкажу.

Я зацікавився Три рази в розмовах наших дзвеніли таємні імена: пароплава „Офіоне“, Антоніо з Мілану і полковника Тумілова. Мій інтерес був піднесений, як найвище. Я би радо вислухав оповідання тут під зеленим дубом, під хвилястим одсвітом небес, що продирався крізь листя. Я пильно дивився на її вуста і виточену руку, де під загаром спало італійське сонце.

— А може він заглядався на тебе? Мо' ти закохалася сама?

— Сакраменто! Щоб я — італійка з Мадженто, покохала шляхтича?

— Я - би подивився на вас — пожартував і я.

— Мовчи.

Люція засміялася: білі не заплюють нас гарматним вогнем, бо з-за кордону простилається міцний магніт солідарности і тому ворожа зброя приліпає до землі.

— Що?

— Так, ворожа зброя безсила проти нас! От буде вільна година і я розкажу...

Я лишився незадоволений. Знову відклала! І нащо вона бавиться з тобою та інтригує безупинно.

— А не забудеш?

— Не забуду—італійка підскочила до мене, вхопила за шию, притягла губи до губ і...

— Це перший
і останній...

Потім швидко відбігла і білою плямою майнула поза дубами. Це сталося так несподівано, що я кілька хвилин дихав і з надзвичайним напруженням волі стояв непорушно, аби не погнатися за стрункою італійкою.

II. НІЧНИЙ ПОХІД

Коли-б не бої з білими, ми б певно колективом закохалися у Лючії. Ми так звикли до гарматної канонади, до військових засад що коли б штаб армії переташував нас у запілля і коли б прийшов вільний час повештатися з італійкою, то і в ту годину ми не пішли б на відпочинок. Ми звикли до тої звислої темряви, коли весело продиратись у вороже запілля; тоді небо настилається хмарами так низько, що здається будьонка простромить його вогкий настіл. Тоді чудово дзвенів багнет, що раптово чіплявся за віти. Нам хотілось заховати той стрілецький дзвін у своїх думках, зв'язати його з життям і вічно носити з собою.

Лючія говорила не раз, що їй до вподоби таємні гулянки. Вона казала, що ніхто не бачить її краси, що тоді зникають ознаки полу бо у вуальному сутінку зливаються в одноколір і природа, і люди, і зброя.

— Карамба, як весело!—шепотіла вона на ухо, схиляючись у пільмі з свого коня і ненароком торкаючись розпущеними косами мого чола. І от чорним повітрям допливало до мене її дихання Ніч роз'єднувала нас, але тепло несло мрійні думи і ми їх розуміли без слів. Я дивився у темряву, що з неї чорним згустком вимальовувався стрункий її стан. Риси розпливалися у безсвітлій вогкості ночі. Я домальовував і намагався запам'ятати її скульптурний образ.

— Лючієто, тобі симпатизує весь батальйон!

— Псь, я не полкова дама. Сором,—відказувала вона і подрочивши ще кілька хвилин моє вухо дотиком шевелюри—скакала назад, а я подавав команду і пускав у галоп кавалерію.

III. ТАЄМНА ДИСТАНЦІЙНА ТРУБКА

Нічні походи наче по закону хоробрости несли перемогу. Одного ранку захотів я взнати од брюнетної італійки, яку ролю в її житті відіграв Тумілов, як людина.

— Полковник? Для мене майже ніякої,—його ролю ти зрозумієш, коли згадаєш про набой—він є перешкода не для мене, а для Червоної армії.

— А все ж розкажи—настоював я.

— Він не така цікава людина, як ти гадаєш.

— А що ти обіцяла?

— Обіцянку три роки чекають!

— Тебе вб'ють...

— Я була три рази на краю смерті.

— Адже...

— ?

Раптово на боці білих — ревнули гармати, в землю вдарило залізом — ґрунти застогнали і затремтіли, ніби од образи. Широким посвистом сипнуло з вишини: шість шрапнелів розірвалося над нашими головами. В чистому прозорому небі вирости хмарки й тиняючись поміж собою попливли на південь — за вітром до білих.

— Це залп, — скрикнула Лючія, — це Тумілов!

— ?.. Я мовчав.

І дивна річ!

Перед самою небезпекою (а може і смертю) я побачив краєвид — чудесний сонцесокий в дзвінких фарбах, в рухах світла і тіни. Ще не долетіли до землі шрапнельні кулі, а я встиг охопити зором увесь пейзаж.

Це були лише секунди!

Як уламок всесвіту, виринули передо мною українські лани з хатами — село пригорнулось до узвишся, вкритого лісом — далечінь сама стрибнула в очі і стала близькою — видкою без бінокля і широкою, — як блакить — та кольористою в деталях.

Раптом я помітив: річка парувала під сонцем, вогконою ходую йшла в небеса і кучерявилася в хмари.

Десь починаючись, вона линула до нас і безугавними хвилями несла одвічний привіт. За поворотом вона зникала — то встала гора й роз'єднала нас. За горою, ліворуч, річка виринала знову, але не такою — а схожою на уламок шабляки.

— Ложись, — загуло попереду.

Я очутився — секунди проминули; — смерть, наче сіяч, сипнула горохом.

— Ложись, — закричав і я.

Встиг! О, радість! Шрапнельні кулі не зачепили. Я підвівся з землі і, даючи на ходу накази, побіг до штабу. Червоноармійці тримались — лад і спокій був в їх лавах.

— Тов. комбат, — гукав комсомолец Яків, добігаючи до мене, — нащо ви дозволяєте Лючії Пальчині бігати у відкритому полі.

— Лючії?

— А гляньте он - туди.

Справді, Лючія пригиналася, бігала по полю і шукала. Іноді вона рилася в черноземлі і земля сипалась у всі боки. Червона хустинка злізла їй на потилицю, волосся вирвалось і чорними пасмами маяло за вітром.

„Чого їй треба? думав я, згадуючи, що тільки артилеристи шукають трубку дистанційну, аби взнати з якого віддалення стріляв ворог. Лючія ж не артилеріст! Невже вона...”

— Тов. комбат! Я покличу її.

— Не треба — відповів я і послав Якова з наказом до командира першої батареї відкрити вогонь по ворожих лавах. Я не мав часу довго зупинятись думками над діями Лючії.

За горою на півдні знову струснуло землю і хвиля рокоуту полинула над нами. Набої налетіли невидимими птахами.

Шрапнель!.. Я викликав ординарця і послав його дізнатися, що робиться у ротах — мене нервувала відсутність розвідки. Чумак пора-

дившись мене, сів на коня і поскакав на лівий фланг. Білі насідали, а ми боронилися від ворожої навали.

Сутичка наших сил з групами диких черкесів скінчилася майже нічим. Ми відстояли себе — і лишилися на старому місці. В бою нас вразила шаленість білих артилеристів — вони били з гармат без зупинки, не боячись, що не стане набоїв. Очевидячки, — їм хтось постачав з закордону. І мені в голову прийшла думка про Лючію і Тумілова.

„Бреше жінка! Знає вона, та соромиться певно. Її вчинки мають між собою певний зв'язок. На пароплаві „Офіоне“ скоїлась таємна пригода і тому італійка мовчить...”

Я був в стані дорослого юнака (мені було 27 років), коли так легко віддавати свої сили на громадську справу і коли згадка про жінку (революція думи й серце взяла!) приходить рідко, але настирливо і свавільно.

„Хто це Антоніо? Моряк з „Офіоне“? робітник із Мілана? Чи кохає його Лючія? І при чому тут полковник Тумілов? Що вона шукала в полі?”

Задума, як ніч — огорнула мою голову.

„Лючія, Лючія“, — мигтіло, як зірка, одне слово.

Раптом...

Лючія прийшла сама.

— Ти? — Не вбили, не поранили?

— Цілісінька!

Я з радістю посадив її на лаву і розповів про сумніви свої.

— Ха-ха-ха! Що я шукала?

Італійка відкинулась назад і стрільнула очима на мене.

— А ти не догадався, чому білогвардіяни немилосердно гатили нас набоями?

— Ні!

— Так дивися. — Вона виймала з походної сумки якийсь металічний уламок. Окрайці його були вищерблені, формою він здавався схожим на трубку, — мідь задимилася порохом, зеленавий колір опластував її.

— Дистанційна трубка?

Вона кивнула головою.

— Подивися на ці знаки... і передала мені трубку. Там серед цифр та ліній ясно вимальовувались латинські літери. На початку перша була зіпсована, а остання закінчувалась трьома цифрами латинського накреслення. Я зацікавився і запитав очима.

— Дивись, чітко відбито... *ILANO — XVI — c!*

— Що це значить?

— Це — штамп Міланського збройного заводу...

— Але як руська гармата могла стріляти чужеземними набоями?

— А їх робили на російський зразок для денікинських.

— Хіба?

Тепер я переконався, що Лючія Пальчіні не даремно рилася в ґрунті.

— Молодчина!

— О, я дізналася, що капіталістична машина ще крутиться. Ці літери — ознака, що Антоніо та Тумілов на Україні, може й не так

далеченько від нас. Я почуваю, що ти заінтригований цими особами. Їх прізвища в'їлись в пам'ять і кожної вільної хвилини стають перед очі. Добре — сьогодні я розкажу тобі правду і ти зрозумієш мою поведінку. Попереджаю: тут нема ні мелодрами, ні психологічних роз'єднань, як у Гамлета „бути чи не бути“. Ми давно з Антоніо вирішили, що у світі існує тільки „бути“, а „не бути“ нема! Це омана волі й розуму! „Не бути“ може сказати слабодухий і хитьковолій! Ми ж усюди відчуваємо силу, акумульовану в боротьбі!

Я вислухав тираду. Нарешті (радів я), нарешті! Кров моя раптово полинула до вух і мозкових центрів уваги. Лючія хусточку зав'язала, а язик розв'язала.

IV. СУТИЧКА НА „ОФІОНЕ“

— Ми плили на „Офіоне“ за набоями, що їх музику ти чув сьогодні перед атакою. Нам лишалось сорок кілометрів до Одеси. Тумілов захвилювався: це стало помітно, коли з Одеси прийшла радіо-телеграма, що страйкують портові робітники і що пролетаріят міста готується до збройного виступу. Антоніо і наши чорноморці були зв'язані з чудакуватим радіотелеграфістом. Простяк оповідав про події і одного разу сам признався, що він часто приймає совдепівські радіо-станції, що відозви Комінтерну, партій, промови Леніна та телеграми зроблять із нього більшовика. Затурбований Тумілов дав наказ зупинити машини і стати на парах у чистому морі. Антоніо зустрів мене на юті і поділився думками про необхідність нашого виступу.

— Тумілов злякався, щоб портові робітники не захопили гармат англійських заводів та італійських набойів. Він отримав по радіо розпорядження почекати на рейді, поки вгамується порт.

Розмова моя з Антоніо була коротенька. Він спустився у трюм агітувати кочегарів, а я пішла до радіо-кабіни. Мушу сказати тобі, Ніколо, що я їхала на пароплаві, як інкогніто під іменням шляхетної конгеси, і тому за дозволом Тумілова я слухала радіо-музику з Відня, Бреслава і Варшави, коли не було прийому офіційних телеграм. Я зразу познайомилась з радістом. Йому було приємно поговорити з жінкою і зробити послугу. Таким чином, я — єдина жінка на кораблі — стала центром уваги і чоловіки, майже половина з них, поставили за мету добитися моєї ласки. Але зробити це було, ой як трудно, мій Ніколето! Тумілов, як найстарший на кораблі, сміло фліртував зо мною. Я дала атанде і він повернувся до своїх постійних турбот — про набой.

В 5 годин вечора серпневого дня ми стали на рейді далеко від Одеси. Уяви, Ніколо — краєвид моря: Одеські береги крутим зломом стають над морем, хвилі бурунами тихими котяться до них і змивають з скель земний прах. На березі розкидані села — велике німецьке містечко Люстдорф підносить шпиль своєї кирхи в туманну височінь, сонце сідає і золотим коліном вгрузає в обрій — з далени на море несуться тумани й мішаються з ним. Одеса стомленим привидом лежить на північному боці заходу і димарями затухлими страйкуючими свідчить про „червону небезпеку“. Маяк Одеський білим сірничком стирчить на молу і сумно дивиться на нас. Навіть весела Аркадія затужила і розвінчаною королевою насунулась на узбережжя, ніби метуючи втопитися в морі.

Я зайшла в радіо-кабіну.

— А?... будь ласка, сіньоріно Пальчіні. Я вітаю вас серед моїх радіо-коллеґ! Сідайте. Я зараз підкручу настройку і ви почуєте „О, майн лібер Августен“ — з Відня. Згода?

Радіст, готовий виконувати мої примхи, надів мені радіо-наушники, включив ток з акумуляторних батарей і почав крутити конденсатор. Я сиділа нерухомо і зацікавлено слухала, як видзенькує і висвістує мембрана телефону. Дійсно в трубках чулися такі згуки, що ніякий музичний інструмент не передав би їх. Трубки верещали так пискливо, що я рада була зняти навушники. Наче Дантові демони та відьми зійшлися на Монте-Розі в Альпах і учинили бешкет.

— Зараз ви почуєте музику,— сказав радіст, слідкуючи за накалом катодних ламп. Минув момент і до моїх ушей допливли чудові аккорди симфонічного оркестру. Музика зачарувала мене і я прилипла до стільця — ніхто тоді не зігнав би мене! Яка радість! Я слухала такі далекі концерти! На якому віддаленні я приймаю рухи повітря? Скільки сотень кілометрів від Одеси до австрійської столиці? Згуки півсвіта досягають мене і мажорним колом огортають серце. Перемога людини! Безкрайній простір — оконтрольований мною! Я кричу тобі о, всесвіте, електро-мовою антени: я слухаю тебе, гучномовця і агітатора безмежності!

А згуки гармонійною чередою неслися в ушах. Віденська опера частувала нас музикою Бетховена і Моцарта. Радіст чемний і чистенький усміхався. Він вихвалявся радіо-приймачем, говорив, що система, ідеальна і прохав, коли я хочу послухати Науен, або Париж, прийти в 9½ годин вечора.

— Зайду,— відповіла я і продовжувала ловити етерний шум заплетений в електро-хвилі і кинений в людське вухо.

Через 20 хвилин в кабінку зайшов Тумілов. Я поздоровкалась з ним і попрохала послухати радіо-концерт.

— Я не маю часу, сіньоріно,— і тінь його упала на срібловий виблиск мікроламп. Полковник мовчки взяв книгу з записами телеграм. Зіниці радиста червоніли від постійної втоми, обличчя Тумілова здавалося випещеним та рум'яним.

— Через годину до нас прийде англійська міноноска!

— Сі сіньоро кольонельо (так, пане полковнику), через годину! ...Мое серце йокнуло.

Я зірвала навушники. Я була вражена звісткою. Міноноска? Може супроводить нас? Невже ж набой так і попадуть в руки душогубів? Руками пролетарія заріжуть пролетарія?

Болюче питання повстало передо мною, Ніколо!

Цей немотивований рух помітив Тумілов і гостро подивився в мої очі.

— Сіньоріно Пальчіні! Останні два дні ви поводите себе підозріло. Я розгадую вашу хитру гру.

Кров переповнила серце моє. Я і Антоніо піймалися? Невже мое обличчя могло зрадити мене? Де вихід? Що робити?

Полковник пильно оглянув мою постать. Суто мужським поглядом він образив мене. Він гадав, що мене можна купити.

— Пальчіні часто буває у вас, пане радисте?

— Та як коли, іноді по 4 рази на день,— стрепенувся він, лаштуючи радіо - приладдя.

Я засоромилась і почервоніла, наче Венеціянська гондола, спущена на воду в ранкове сонце - проміння.

— Коли - небудь вона питала вас про телеграми?

Східний запит! Радіст видасть! Він відповість по звичці правду і розкриє таємницю. Я мушу перша розкрити вуста!

— Я цікавилася музикою, пане полковнику. Іншого я не торкалась — ваші сумніви безпідставні. На мою думку музика не має ніяких стосунків до телеграм!

Я певно крикнула, бо збитий з панталику радіст мовчав, понуро уставивши зіньки на радіо - приймач, що своїм вороним блиском нагадував квадратову скелю, вирвану з далеких гірських країн і наставлену тут, щоб ловити у свій скошений ромб згуки всієї планети.

— Так, вона найчастіше слухала музику, — піддавшись моему впливові, заговорив радіст.

— Найчастіше?

— Так. Сіньоріна Пальчіні ніколи не втручалася в мої справи.

Полковник заспокоївся, але я бачила, що обличчя вигравало захованою злістю. Він сердито закрив книгу телеграм.

— Сіньоріно! Я прошу вас вийти відціля!

— Я заважаю?

— Це моя справа!

— Ви мене підозріваєте?

— Так, через десять хвилин я заарештую вас і декого з „ваших друзів“. Ви — шпигунка! Коли ми прийдемо в Одесу, я передам вас і „тих“ (Тумілов показав униз на трюм) портовій владі. Я не дурень, щоб продовжувати нікчемні іграшки надалі. Я знаю: ви намірялись підпалити пароплав, але наша охорона вберегла набої од вибуху. Певно, „ваші“ Антоніо й більшовики ні до чого не придатні й тільки поприйде англійська міноноска, щоб забезпечити нас від збройного нападу страйкарів робітників, „ваші друзі“ будуть бовтатися на реях „Офіонових“ щоглів. Я їх повішу!

Я перелякалась. Я не чекала, що їхнє шпигунство зруйнує нашу роботу. Стиснувши зуби, тупо дивилась на катодні лампи радіо - приймача і з гострим болем обмірковувала вихід із западні. О, чорти — я прокляла усіх імперіялістів світа! Ми мали збунтуватися на кораблі, перед самим входом у порт, щоб передати пароплав з набоями революційним робітникам, але назустріч ішла міноноска, яка безперечно затопить наше повстання своєю панцерною пожежною кишкою.

— Я повішу спершу Антоніо, — монологував далі Тумілов, а потім...

— Пане полковнику, — почала я офіційно. Робіть, що бажаєте, але дозвольте мені невинний (це не моя провина, не моя!) дослухати радіо - концерт з закордону.

Я гадала огорошити його своєю наївністю, але цей чортяка був не поганий психолог! Він просто заборонив!

— Пане! Ви чесна, здається, людина! Відпустіть мене на три хвилини. Все одно, я з пароплаву не втечу, бо беріг самий найближчий на віддаленні трьох - чотирьох миль.

Тумілов замислився. І вп'явся в мою постать мов та блощиця.

V. „ПСИХОЛОГІЯ НА ВСІХ ПАРАХ“...

... Згадала я вираз одного великого письменника. Мені повезло б коли б... не одна причина (скажу пізніше, пізніше!). Під час задуми полковника в радіо-кабіну увійшов вахтійний і сповістив, що міноноска з'явилась на північному обрії і наближається до нас. Радіо-телеграфіст вмить зворухнувся і перевів настройку на іншу радіо-хвилю. Розв'язка наближалася і я нагострилася.

— Міноноска говорить! Міноноска! — шалено скрикнув радіст, хапаючи олівець і записуючи телеграму. Вахтійний пішов геть, а я стояла задумана мовчанням і безвідрадною перспективою спостерігати загибель моїх друзів, не маючи змоги попередити їх. По очах Тумілова я бачила, що наша нічна робота в трюмі досліджена і що написи на набойних ящиках відомі Тумілову і його шпигунам. Скажу тобі, Ніколо, що команда пароплаву протягом п'яти днів була певна, що в навантажених ящиках вони везуть італійські макарони, в той час, як там були набойки. І наша заслуга важлива тим, що ми розкрили морякам „Офіоне“ очі і розвіяли оману. Моряки загалом були за нас, Тумілов — проти! І от жахливий момент: — ми майже беззбройні наскочили на велику перепону! Про міноноску ніхто, ні мій Антоніо не знав.

— Пане, дозвольте ж вийти!

— Через три хвилини ви будете „зовсім вільні“ — іронічно прокричав Тумілов. Він сів за стіл і став писати проєкт телеграми, яку мав зараз же послати по радіо міноносці. Я була, як дурна! Як погано, що я забула в каюті свій револьвер — він став би мені в добрій пригоді. Моє серце забилося, груди задихали часто, наче вбираючи в себе не повітря, а якусь морську синю гущу. Я обдивилась. Стояла за спинами радіста і Тумілова. В скляну нішу бачила ніс і спардек пароплава, а нижче шлюпки і палуби. Вечірня загусли сутінь набігала від Одеси, разом з міноноскою і хвилями, — ніжноплескими та іскрокидними. О, чорт! Тумілов повернувся і подав телеграму радістові. Я тільки вгледіла перші рядки...

... у нас бунт, поспішайте...

Тепер полковник став лицем до мене і з ненавистю, камінною злістю заговорив, обрubaючи слово за словом. Вуси піднялись догори, утворивши на щоках мілкі лінії, — не то зморшки, не то...

— Моя люба сіньоріно! Вашим планам каюк!

— Що?

— „Карамба“, як кажуть італійці!

Однак йому не довелося заарештувати мене. Не минуло й хвилини, як я вхопила якийсь прапор (стояв у куточку) і ударила по щоді. Полковник зігнувся, відскочив у бік, наткнувся на стілець радіста і повалив того з стільцем. Стрімчасть і обурена, я замахнулася вдруге і одним махом розстрожила три катодні лампи. Срібляве скло, в ртутній заправі — розлетілось на шматки і засипало увесь стіл. Браво! Радіоприймач зіпсований і вибув із строю.

— Фуріозо! Пане полковнику — я вам шлю телеграму, зашуміла я і шалено стрибнула до нього, б'ючи його по руках. Полковник впав на долівку, радіст заліз під стіл за батареї і тягнув бідного начальника до себе. О, радісте — прости мене жінку — я разом з тобою

жалкую, що твій радіо-приймач (як ти казав, збудований за схемою талановитого Марконі) пропав через мене! Який жаль! Приймач був для тебе дзеркалом космічного етеру і твоїх всесвітніх радіо-очей — і я розбила його. Прости! О, радісте — співчуваю тобі і прощу: прости!

Я переступила через Тумілова і заперла їх обох в радіо-кабіні. Нині десять хвилин — моїх, і коли ворог ізольований, я мушу врятувати себе, Антонію і друзів моїх.

Море розкрилося передо мною, як новоявлена краса. Хвилі, як прибой одвічних вод, як зморшки космічних атмосфер — пронеслися перед очима. І лише міноноска (проклята бородавка на синьому чолі всесвіту!) смужила димом небосхил.

Я на верхній палубі. Спардек. Я стрибаю. Внизу три наших. Кричу, кличу і бентежу їх серце. Раптово я помічаю, що в руках моїх — прапор... із червоного полотна. Розгортаю його — вітер невидними зубами хапає за краї і розтягує полотно уздовж і вшир. Це — турецький прапор. Червоний — з білою п'ятикутною (пятикутною, Ніколо!) зіркою і молодиком-місяцем по середині. Коли ми вийшли з Константинополя, хтось заніс його в кабінку і там він залишився, я його знайшла!

— Де Антонію? кричу. Три моряка спішають зо мною — ми спускаємось в трюм і застаємо Антонію за розпаковкою одного ящика з винтовками. Прийшла пора повстання! Він — очеїскрий, чудний і красивий. Стоїть над набоями і подає якісь команди. Як побачила його, туман оповив мозок мій і далі я нічого не пам'ятаю.

... Прокинулась на палубі, вся огорнута вітром і бризками піни морської. Лежала, — палуба під спиною. Небо без зірок, — вечірне, хмарним віялом простяглося надо мною. За турботами товаришів, я прийшла до себе. Антонію — мій коханий — побув зо мною кілька хвилин і помчав в машинне. За цей короткий час ми оволоділи стерном і капітанською рубкою. Штурвальний — наш! Наша перемога була майже безкровною. Малокривною, Ніколо!

А прапор турецький уже трипотів на щоглі, як символ перемоги, як вирване серце вороже:

Я швиденько підвелась і заскочила в рубку. Відтіля побачила, що англійська „морська миша“ (так прозвали ми міноноску) неслась на нас, іноді поринаючи в гнівній піні чужого моря.

— Лючіє, — гукнули на мене знизу. Голос знайомий, наче човник, поплив на своїх басових хвилях і найшов привітну пристань у моїх ушах.

— Антонію, — радо кинулась я і ледве не повисла у нього на шиї. О, він зо мною! Миланець спішив до мене.

— Де Тумілов?

— Я заперла їх в радіокабіні, там же й радіст.

— Лючіє, що з ними робити?

— А як ти гадаєш, Антонію?

— Він — наш ворог. Треба, Лючіє, заарештувати його, як і інших.

Далі було те, що мусило бути. Офіцерню загнали у трюм, а самі в безнадійності (міноноска пливла і через сорок хвилин могла стати борт о борт з „Офіоне“) пустили машини. „Офіоне“ стояв на парак і почалось наше...

VI. ВТІКАННЯ ОД МІНОНОСКИ

— Ми мусимо виграти час, — кричав Антоніо, в той час, як моряцтво витягало ящики і кидало у воду. Скрипіли крани, устатковані на щоглах. Цепи згортались, розгортались, а ящики один за другим з'являлися з великої пащі трюму і поважно, з тяжкою інерцією до води, падали в море!

— Катай, братва. Катай!

Дебелий морячина орудував над краном, керував рухом машинної площадки, що кружляла, а кранова рука носилась праворуч, ліворуч. Кран — як відплеччя щогли — засохлими кістями впирався в палубу, погрожував у височінь і цупким металічним канатом хапав на безпощадний гак — ящик з набоями. Через мить цей металічний сполох звисав над хвилями, а потім (коли відпускали гак) плескав у воду.

— Італійські „макарони“ йдуть на їжу!

— Рибам на жратву, — відгукнувся дебелий машиніст.

„Офіоне“ линув на південь. Наш велетенський лишав за собою роздвоєну пінасту смугу, а міноноска йшла по п'ятмах. Антоніо побачив у бінокль, що там зчинилась тривога: англійці наводили на пароплав кулемети, сигнальними флагами давали якогось наказу.

— Машин не зупиняти, наказав Антоніо в рупор до машинного.

— Лючіє, ти боїшся англійця?

— Антоніо мій, я не боюсь кулеметів міноноски.

— Вона нас наздожене!

— Мабуть хвилини через двадцять, Антоніо.

О, мій земляче італієць! Ти стояв стрункий і володавчий, наче твоя воля по радіо йшла в мозок товаришів, що настроїлись на одну емоціональну хвилю.

Ми тікали — і безнадійно. Міноноска нас явно наздоганяла і корпус сірої „миши“ виростав на очах. Але ми розвантажували корабельний трюм на ходу. За півгодини ми подарували морю більше десяти вагонів набойів. Що-хвилини з трьох кранів викидали в море дві — три тонни.

— Міноноска, три мілі, — гукали з рубки.

— Товариші! Ще десять, п'ятнадцять хвилин в нашому розпорядженні. Гати, — майна в бісового бога!

На наше щастя „нейтральна“ міноноска не стріляла по нас, але командир її мабуть по суеті на палубі нашого пароплава дізнався про бунт.

— Антоніо любий, що там прапорами кажуть? — питала я у міланця, показуючи на міноноску.

— То, Лючіє, — вони погрожують стрілянням! Але вони не посміють!

Наша палуба мигтіла від швидких рухів людей. Я побігла допомагати — там панував азарт праці, — люди з надхненням (незадоволені та страхополохи давно повтікали в кают-компанію) вершили долю набойних „макарон“ і з приправою моряцьких слів і за соусом власного поту безжально жбурляли в безодню — рибам на страву.

— Лючіє, Одеса зникла в тумані!

Я вибігла на виклик мого друга і з жадовою прохолоди віддалась тугим обіймам морського вітру. Одеса заховалася в підобрійний сутінок,

а інші селища потонули у відсвітах вечірньої зорі — сонце зайшло. Надходила ніч.

Від негуманної праці ми стомились, але не піддалися.

— Міноноска дві мілі!

На цей вигук відповів другий:

— Майна! і три ящики шубовстнули у сине провалля.

— Радій, Тумілов, — галаснула і я, згадуючи запертого полковника.

— Не набоями, а задом постріляєш, коли поїси чорноморських рибок, — грубо пошуткував машиніст, спускаючи крановий канат у трюм.

Маса працювала. Міноноска панцерним привидом ішла за нами. Частина злякалася відповідальності і маленькими купками, по два, по три чоловіка тікала в кубрик. Це були труси і ми їх не зупиняли. Кидали нас в небезпеці ті, хто сподівався на милість ворожу.

Ворог наближався.

— Міноноска, одна міля!

Антонію покинув капітанську рубку, наказавши спершу не палити вогнів на кораблі, щоб мати аби який шанс утікати в темряві від англійської миші.

— Багато ще в трюмі набойних ящиків?

— Ой-ой. Так навантажено, що их-ох!

Я стежила за Антонію. Він посумнів, риси обличчя загострились, туга стала глибшою від гніву, що вилився б на ворожі лави, коли б ми не тікали на південь.

Машини наші мали максимальний хід. І все міноноска наближалась — настирливо й хитро. Крани не припиняли розвантаження трюму, але темнота (вогнів не палили) і втома брали своє. Я відчувала страждання Антонію і всього колектива. Дехто з моряків лаявся.

— Не здаватись! Хай строчить з кулеметів!

— Товариші, ми краще зірвемо останні набой, ніж віддамо їх білогвардійцям, — звернувся Антонію до товариства.

— Але англієць уже тут, як тут, ми самі загинемо! Що робити? загули голоси найбільше втомлених.

— Запалить пароплав!

— Це безумство!

— Запалить! — Запалить!

— Я тобі, як запалю в рило, кісток не збереш, — одгукнувся голос у натовпі.

— Нас розстріляють за бунт!

— Це не бунт, а повстання! Це допомога братам!

Маса згуртувалась і збентежено почала дискусію. Погроза нависла над усіма. Панцерний кулак з гарматною мовою і набойними словами мав заговорити. Невже міноноска розстріляє беззбройних?

— Товариші, не лякайтесь тої поганої миші!

Крани припинили роботу. Навіть машиніст, найбільш завзятий, покинув роботу. Всі послались на тую гадку, що, мовляв, за десять-двадцять хвилин не розвантажиш корабель. І це було справедливо: з „Офіоне“ викинули в море ледве четверту частину артилерійського лаштування. Боротьба здавалася далі неможливою. Кожний вигук тільки хвилював натовп і тому дозволяв анархичним настроям володіти масою мало свідомих моряків.

— Зірвати набої,—одиноким крикнув один, але всі так люто глянули на нього, що він вмиг затулив рота рукою.

— Міноноска, п'ять кабельтів,—злякано обізвався вахтєонний. Моряцтво, все загалом — починаючи від самого комуністичного до останнього угодівського — застигло, залякло очима на темній постаті військового корабля, що викинувся на хвилі, повз на них і запаливши прожектор (це зробило такий психологічний вплив, що найсміливіші відмовились від плану палити, або зривати корабель), поводячи по „Офіоне“, пронизуючи сліпучим промінням увесь такелаж і велике згуртування людей. З темряви виповзало страхіття.

— Ой, зараз стріляти буде,—заголосили боягузи і побігли до люків, як раптово над шумом моря і навалою прибою — ревнув рупор і голос зупинив усіх на місці. Це був голос Антоніо.

— Боягузи, ви хочете здаватись? Ви вже кленете комуністів, що правдиво повели вас по шляху допомоги російським братам? Стійте! Антоніо вжив вірного тону.

— Ми в двадцяти кілометрах від революційної країни! Невже ми злякаємося англійця? Я закликаю до революційної свідомости команди. Лишайтеся нагорі! Лишайтеся тут. Ми — хоробрі моряки, а не якісь жаби що їх лякає перший хлопчак! Доведіть, що ви маєте право на революційну солідарність до братів! Геть угоду! Кидайте трусливих у море.

Я заскочила туди до цього і зверху бачила цю жакну картину, коли натовп стояв може під загрозою гарматної пальби і ризкуючи собою слухав більшовика Антоніо. О, мій Антоніо! Мій коханий! Твої очі не осліпли від прожектора і прямо дивилися в темноту. Твоє серце не заплуталось в жилах і аорті, коли від страху серце боягуза повертається вгору дінцем. Ти рупор зробив своєю горлянкою і над водним простором пролунав твій воледавчий заклик! Я опинилася рядом з тобою.

— Товариші! Дисципліна! Серце в руки, мозок в очі! Я запевняю вас, що міноноска до нас не підійде. Ми не пустимо...

— Чорта лисого не пустиш! Краще сигналізуй, щоб прийняли нас не як полонених, — зірвався на самому кінці натовпу тримтятий голос.

Да, мій Ніколо, слухай-же, слухай! Скажу тобі, що Антоніо весь час вів розмову з англійцями сигнальними прапорами. Міноноска наказала припинити „грабіжку трюму“ і повернути до порту, але італієць відмовив їй. Тому — міноноска сама припинила сигналізацію.

Антоніо вперто стояв на своєму. Моя присутність надала йому духу.

— Тумілов порозстрілює нас усіх, — сказано гукнув він...

— Так! Я розрахуюсь з вами, а з тобою в першу чергу, — закричало ззаду і чиясь рука лягла на плече Антоніо.

Всі так і зімліли. Це був Тумілов.

Антоніо зблід — і стрибнув у бік.

— Тепер розплата прийшла за все, — і полковник ступив до нас.

VII. НАДЗВИЧАЙНА НЕБЕЗПЕКА

Маса зацікавлено, але злякано слідкувала за капітанською рубкою, де ось-ось розіграється драма, що вирішить долю усього колектива. Частина полетіла до нас втручатися в загальну справу.

— Сволоч білогвардійська, хто тебе випустив? заревів Антоніо.

— Було кому, — спокійно відповів Тумілов, цілком впевнений в перемозі. Два боягузи випустили усіх і мене разом з ними!

О, картина! Уяви, Ніколо! Вечір серпневий дощем зірок упав на море, — промінь прожекторний наче кінжал вп'явся в наш нещасний корабель, міноноска ось-ось візьме нас на бордаж, — і все ж два кораблі йшли в незупинному рухові, в боротьбі — один женучись за життям, а другий за здобиччю смерті. Моряки розсипались по кутках і тільки невелика група самовідданих лишилась в центрі під контролем прожектора і корабельної рубки. Це були більшовики і співчуваючі.

— Ну с, червоношкірий, ви програли!

— Ви будете прохати милосердя? — звернувся полковник до моряцтва і хотів дати в машинне наказу зупинити винти.

Але хтось шпурнув в його стоптаною пантофлею і вона ударила йому в підборіддя.

— Це що?..

Тумілов визвірився і напався на мене.

— І ти, розпроклята, тут... Тебе збережу! Ти будеш нам на закуску — і Тумілов, ехидний, простяг до мене руку. Я дала ляпаса.

О, ви хвилини! Ви завше рятуєте смілих і рішучих! Для хоробрих ви золота година, і тому вони командують вами, вміщаючи у вас події великої доби.

— Але ти слухай, дружній Ніколето!

— Я дала Тумілову, три ляпаса і раптово зіпхнула його за леєра — поручні і він покотився.

— Братва, — гукнула я, — не гайте часу! Котіть сюди дві-три нафтових бочки і лийте за корму, а далі побачимо, що вийде! Гайда!

Я так жбурнула свій кулак в повітря, що він мабуть зірвався з моєї руки і скалками волі розлетівся по всіх серцях, викликаючи усіх на дію.

— Єсть! Вирішувалася доля братерної солідарності!

Я стрибнула на палубу, лишила Антоніо боротися з Туміловим, а сама пішла на корму. Через хвилину з трюму (добре, що трюми були відчинені) ми викотили три цистерни нафти, поставили на борту і вибили верхнє дно. Ще через мить сливка, олійна нафта полилася в море, осяяна світононим променем прожектора. Піна під кормою спершу змішалася з нафтою, але легковажна гостя моря виплила на верх і двісті відер нафти розлилися вшир, утворюючи олійне озеро з спокійною поверхнею серед бурхливих валів.

— Міноноска, два кабельтова!

Ми виплили з нафтового кола, і я, мобілізувавши кількох юнаків, наробила мочальних смолоскипів, омочених в нафту. Коли „Офіоне“ опинився на певному віддаленні від нафти, ми по команді жбурнули запалені смолоскипи у нафту.

— Міноноска!..

Одноразово з переляканим криком вахт'онного, наші смолоскипи впали в море і запалили нафту в двох місцях. Третій упав у воду і, поки потонув, горів ніби маненький вогник.

А нафта спалахнула в коротку божевільну мить і вогонь жадний побіг пальчатими струмками у всі боки. Хутко озеро нафти стало озером запаленого моря. Дим чорний пішов угору і утворив чорну завісу,

за якою ледве блимала своїми бортовими вогнями міноноска. Тільки прожектор пробивався крізь дим.

— Котіть іще три бочки, — наказала я, зрадівши.

На нас звернули увагу всі, хто був на палубах. А як нагорі лишилася найбільше витримана частина, вони відгукнулися і в ту ж мить збагнули мої плани.

— Котіть великі бочки!

Нафта за кормою палала, ми встигли втекти від огню, хоч нафта розповзаючись доганяла нас і коли б не вітер з півдня, що відганяв хвили, вогонь би досяг і „Офіоне“.

Чудовий краєвид! Увечері — в присмерк — під чистим небом на море вибігла лава і тонкою корою залила його. Цей ріденький вогонь жовто-язико слався у височінь і димом прокопчував небо. Вогненна лава! Вогненний вид! А одсвіти, ах Ніколо! — багрові і пурпурові!

— Міноноска...

Але вартовий замовк. Ми всі ахнули.

— Загине, чортяка, — скрикнув хтось серед надзвичайної тиші.

Небезпека! Міноноска по інерції ускочила в огненне озеро нафти. Спершу за димом не було видно, на якому віддаленні вона, але коли з темряви вийшли щогли і коли вогонь, підм'ятий залізним велетнем, розсікся ліворуч і праворуч — ми всі дізналися, що це впливає англійська міноноска.

— Назад, дурна, — галасував один наївний, ніби справді голос долетів би до міноноски і ніби там замість командира був такий балбес, який не знав, що треба дати задній хід.

Міноноска влетіла в нафту. Вогонь закружляв навкруги неї, намагаючись кучерявими стрибками уздертись на палубу і зробити пожежу.

— Що за там дурні — нервувались у нас, зовсім забуваючи, що нафта — наш порятунок (співчували міноносці просто по моряцькій звичці).

Міноноска нарешті зупинилась. Вона застопорила машину. Але було пізно — озеро до цього моменту розбіглося на сотню сажнів і грандіозна пожежа тільки почалася. Панцирна миша опинилася у вогненій засаді. З центру не було видно країв вогню.

— Давай сирену, — скомандував Антонію, що встиг побороти Тумілова і зв'язати його за допомогою присутніх біля рубки.

VIII. ЗА ДИМОВОЮ ЗАВІСОЮ

Ніколето, ти чув коли небудь сирену на морі? Чи не затуляв ти вуха, щоб не чути жахного стогону проклятого гудка?

Сирена загула — і повітря збожеволіло, рвучкими каскадами воно кинулось на нас і рознеслося по обрійних просторах, невгамовними згукми полилося в душу; зруйнувало спокій і диким водоспадом безконтрольного ритму примусило не чути, не говорити, не думати.

О, сирено! Твій дикий клекіт стоїть над морем, як останній акорд безладдя, як крик передостанній!

Я подивилася знову на корму судна. Бідний англієць сперечався з вогнем і димом, що чорнющими пасмами укривав свою жертву. Одну мить міноноска стояла в повному оточенні вогню.

— Горить, — голосно скрикнули ті, що стояли на кормі.

Ми знову побігли на ют. За великою димовою завісою боролося за своє існування залізне страхіття. Іноді воно було до дрібниць осяяне світлом — тоді його поява лякала нас і ми чекали нової хвилини, коли дим огортав його навіть по щогли.

— Горить!

— Брешеш, не горить!

Ми швиденько віддалялися од міноноски. Ми раділи. На морі вже стояв сутінок дня і ночі і ми мали шанси просто втекти, або закритися димовою завісою. Але...

Через три хвилини — міноноска враз випірнула з диму і скажено, як побите собачисько, метнулась у наш бік.

— Наближається!

Я стояла серед невеликого натовпу і знала, що означають такі вигуки.

— Наближається, — загуло кілька душ.

Англієць вийшов з нафти цілий і тільки мереживо метушливих вогників над ватерлінією говорило про перебування в невеличкому пеклі.

— Нафти сюди! Котіть бочки!

— Лий!

Сім бочок вилили ми у море. Ми дійшли до такого азарту, що одна з бочок з вибитим днищем перекинулася за борт і поплила, витягнувши вгору порожнього рота.

— Вогонь!..

... І от нове озеро нафти, запалене і чорнодимне — стало на дорозі міноноскі. Дим повалив, як ніколи. Море диму і вогню плило по водних безмежжях. На наше щастя з берега подув вітер і дим безрукий, безногий розтягнувся, наче велетень, звалений на бік. Чорнокудрі хмари довжелезними пасмами пішли на схід.

— Антонію, — нам треба повернути на південь - схід!

Таким чином, ми заховалися од недруга в отих хвилях. Хай міноноска борсається в нафті! Наш „Офіоне“ змінє курс на два румби!

— Антонію, де міноноска? гукали ми знизу на капітанський місток.

— Вона обходить нафту!

— Невже поженеться за нами?

— Невже не лишить нас самих?

— А в якому напрямі вона обходить? — запитували ми.

— З заходу!

О, радість — знову сусідка нашого серця! Ми ідемо на схід, міноноска на захід! Димова завіса закриє нас!

— Десять бочок в море, — нервово наказав Антонію.

Новий гуркіт полинув по пароплаву. *Капат із бачків! Бачки*

— Ще десять! *тот*

І прокотилося кілька цистерн по тонні в кожній.

— Єсть!

Дві вогнедимних плахти поплили по морю з невеликим інтервалом, протягуючи одна одній запалені краї.

Більше ми не бачили міноноски. Може вона і блукала поміж трьома димовими завісами — але нас не знайшла. Ми помічали, як серед диму виростали білі плями — це мабуть блукав безнадійний промінь її прожектора, але він не знайшов нас. Не знайшов!

І скажу тобі, Ніколо: англієць не мав права порушувати міжнародню конвенцію про плавбу в чужоземних водах і нападати на чужоземне судно.

Ми втікали. О, як ми раділи!

По-перше, ми пустили в хід вантажні крани і протягом шости годин випорожнили трюм од набоїв. Хотіли ми повкидати в безодню і гармати (їх було не багато), але з їми було багато мороки і ми обмежилися тим, що познімали замки, потопивши їх з набоями.

Стріляйте тепер, капіталісти.

Тріумфуй, робоча солідарність!

Години минали, повні перемоги.

— Що будемо робити?—зупинила я Антонію, що біг у кубрик.

— Скликай увесь екіпаж!

— А далі?

— Побачиш!

ІХ. ЗБОРИ НА „ОФІОНЕ“ І ВІД'ЇЗД

Ми скликали в тісний кубрик майже всю команду. Нагорі і внизу — на вахті і в машинному — лишилося небагато. Моряки стислися у плавкий вогнений гурт.

Єдиний порив, горяче повітря, стомлені м'язи і вперті очі — ось тобі, мій Ніколо, фон психологічного малюнку!

— Компані деля „Офіоне“!¹⁾—звернувся до італіян Антонію.

— В перший раз на нашому пароплаві ми відкриваємо загальні збори команди! В перший раз ми так близько — од Червоної землі! Ми пливли сюди з замороженим вогнем в набоях! Наші брати мусіли гинути в інфернальних вибухах! Але нині...

Антонію напружив спину, вигнувся, стрибнув плечима угору і потім стукнув кулаком по тумбочці...

— Нині я вітаю вас з закінченням роботи! Набої — нині прекрасна страва для дельфінів! Не бійтесь Тумілових! Це — проклятий монстр, це привид минулого! Ми не дозволимо нашими руками виробляти набої й авансувати саму смерть, що вбиває наших братів! Ми не хочемо бути агентами капіталу, агентами смерти.

Згуртування моряцьке притаїлось, і в кріслатих тілах я бачив народження дії.

— Нас — легіони! І коли ми разом крикнемо одне гасло, то всесвіт стане на дибі і сонце зробиться братом землі! Коли ми зрозуміємо і виконаємо одне гасло, — то з наших грудей вийде ураганний подих і знесе трухлявість минулих ер! Одне гасло! Ви знаєте його, любі товариші? Коли знаєте, так давайте гуртом крикнемо...

Антонію зірвав руки з місця, рот — трубою і бренливим басом гаркнув на весь кубрик:

... Пролетаре ді тутті паеза уніте — ві²⁾.

— Віва, Віва!

— Кричіть по руськи „ура“.

¹⁾ Товариші з „Офіоне“

²⁾ Пролетарі всіх країн єдняйтеся!

Моряки шалено відгукнулись і кілька хвилин серед нас точилися палкі розмови.

— Ура!

— Віва! Ура! Ура!

Один, що стояв біля ілюмінатора, підвівся і приєднав свій голос.

— Віва бона Русія! Віва революцію¹⁾.

Що далі було, я погано пам'ятаю. Я розчинилася серед них і мій мозок наче влився в інші і створивши з ними єдиний ланцюг — дзвенів металево, як та кожна ланка! Це було вище пам'яті. Тоді закладався в черепах фундамент і на ньому потім виросла дивна побудова нової душі! Інстинкт, розум і совість зварилися на новому вогні!

І нині перед тобою, мій Ніколо, я — нова Лючія!

— Тумілова сюди!

— Тумілова, — заговорили моряки.

— Наш тріумф мусить завершитися!

Ми сміялись, братались — і спам'яталися тоді, коли перед нами стояв зв'язаний Тумілов і його помічник. Ми затихли.

— Пане Тумілов!

Полковник підвів голову і невидючими очима глянув на Антонію. Помічник його мовчав і весь час не сказав ні одного слова.

— Ми вирішили покинути „Офіоне“. Сьогодні ми попередили майбутній злочин італійських і англійських буржуа. Виконавши обов'язок солідарності і гуманності, не можемо плавати з вами! Частина команди лишається з вами! Ми ж попливемо на Червону землю! Це вас задовольняє?

Тумілов посірів.

— Ми б не питали вас, коли б частина позапартійних і далеких од революції товаришів (маємо надію, що вони будуть революціонерами!) не підпала вашій владі. Ми цікавимося їхнею долею і не хочемо віддати їх на поталу ворогам. Що ви зробите з ними?

Тумілов насмівся оглянути усіх. Він сподівався стрінати тут сіреньких слухняних балбесів, але кубрик був вщент переповнений радикальними товаришами. Він побілів од гніву.

— Це не ваша справа!

— І не ваша, пане полковнику. Не ваша, а італійського уряду! На жаль, там засіли з учорашніх днів — фашисти!

Помічник Тумілова (я не поцікавилась прізвиськом) стояв понурий, але гордий. Білий одяг з накантовкою на морській формі робив його схожим на статую.

Полковник раптово помітив мене і кам'яним поглядом відповів на мою усмішку.

— А тебе, стерво — я надикаю де-небудь! Згадаєш „Офіоне“! Я зареготала.

— Буде тобі радіо-музика!

— Дякую вас, сіньоре, за компліменти. Але не знаю, чи зустрінемося ми! Я покидаю пароплав і йду в Червону армію!

Допит ніяких наслідків не дав. Тумілов на наші запитання не відповідав. Помічник удавав з себе глухого і мовчав. Лише губи

¹⁾ Хай живе любя Росія, хай живе революція.

видавали його — вони були бліді. Мабуть він чекав, що його жбурнуть у море слідом за набоями, але ми не чіпали.

— Таким чином, ми прощаємося з вами, полковнику, і сподіваємося, що в наслідок сьогодняшньої пригоди, „Офіоне“ не з'явиться більше ніколи у червоних водах!

Ні один з полонців не розтулив рота.

— Та скажіть італійським фашистам, — продовжував Антоніо, — що свідомі робітники не пропустять ні одного пароплаву з збройним вантажем. Все проковтне безодня моря!

... Було вже за північ. Годинник пробив два. Полонців вивели, а ми всі радісні, схвильовані висипали на палубу. Вогким подихом зустріло нас море. Зорі — чиїсь очі без голів — шукали на землі, — по всіх усюдах тих, хто подарував би їм загублене волосся, череп і мозок. Зорі сирітками дивились униз, а ми радо піднімали голови і віддавали свої очі зорям очам. Море фіолетовою кригою линуло до нас і обіймало прохолодою. Десь на заході в кількох милях лежала широка смуга землі. Судно наше, тиняючись — досягло невідомих берегів. Ми спустили два баркаси.

Сорок чоловіка сіло з нами. Решта лишилися на „Офіоне“.

— Адіо, компанії!¹⁾

— Віва канто делля джованільо!²⁾

Над бортами нахилилися люди, в темряві хапали руки, стискали, а ми спускалися у човни. Гул стояв над нами. Де хто сумував за тим, що не може їхати з нами до Червоних, не покинувши родину у Італії.

— Віва марінеро делля „Офіоне“! Канте — ві!³⁾

Ми махнули веслами і от темна велич серед безмежної синяви моря і ночі стала розпливатися і непомітно зникати. Від пароплава довго ще долітали згуки і невловима туга за рідною батьківщиною сповивала серце — але нове — нове кликало до себе.

„Аванті пополя. Аванті пополя“⁴⁾.

„Бандера росса...“

„Бандера росса“ — одгукнулося десь над бухтою, куди ми плили. Мажорний мотив бенгезив горло — хотілося гукати на зорі, що так розгублено моргали нам. Ніч чудесна, серпнева стояла над нами — з неописовим небом і безжурним колисанням тихих хвиль.

— Антоніо! Який фіолет! — гукала я на передній баркас, що плив перед нами.

— Пісню, — лунало відтіля і з вуст сорокогубних зривалися музичні птахи, видиралися в повітря і вільним льотом кружляли навколо нас.

„Бандера роса — са - са

„Тріумвірат...“

Любуючись безхмарним видом, я забувала про втому всієї ночі.

„Віва ля комунізмо е Ве-че-ка.“

М. Берте

¹⁾ Прощайте, товариші.

²⁾ Хай живе юнацька пісня — по італійськи.

³⁾ Хай живуть моряки „Офіоне“. Співайте.

⁴⁾ Вперед народи — італійська комуністична пісня.

Думки неслися до юноокого Антоніо і хотілося „бути“, тільки бути з буянням крови і нервів, бажалося до смерті лишитися краплинкою революції — тієї, що вицвітає на кривяному черноземі серць!

О, мій Ніколето! Я розповідаю тобі про Антоніо, а сама нудьгую, що зразу ж розлучилася з ним. Де ти, мій самовідданий? Де ти?

Лючія замовкла і чарівне оповідання припинилося. Шрапнельна трубка з Міланською насічкою муляла мені долоню. Я спам'ятався.

— Ти тепер зрозумів мене?

— Зрозумів, дорога Лючіє.

Вона втомилася від довгої розмови і вії кліпали, затьмарені прекрасним спокійним спомином і неповторимою романтикою.

— А що було далі? — несміло запитав я.

Мовчання так гармонувало з тьмою і тишею, а я порушив його.

— Далі?.. далі серед моря ми почули далеку сирену. Я пізнала гудок „Офіоне“. То мабуть Тумілов (о той проклятий полковник!) кликав на допомогу міноноску. А на березі (це було біля Румунського кордону, на російській території) ми розбилися на групи і дісталися Одеси. В місті вже я загубила слід Антоніо.

— А що було з тими позапартійними?

— Довісно не знаю, але я чула, що дев'ять душ попало у в'язницю, а останніх звільнили, коли судно повернулося в Італію.

Лючія остаточно затихла. Ніч взяла свої права. Я вийшов на чисте повітря і захопивши шрапнельну трубку — попрощався з італійською, лишивши її, чорнокосу і стрімчасту, спочивати.

Х. АНТОНІО ПРИБУВАЄ ДО НАС

Одного разу Чумаку і мені довелося лаяти наших червоних розвідачів за їх невторобність, коли вони никали по табору білих. Стан нашого батальйону став небезпечним, як стан кішки, яку оточили собаки. Ми зарвалися надто далеко. Поки я з'ясував розмір помилок — мене оповістили, що якийсь італієць чекає у штабі.

— Добре, покличете сюди.

Італієць увійшов і подав мені пакета. В ті години я завше дивився на обличчя — у громадянську війну, в її сутичках вони метелять сірі, нагострені, наче телеграфні стовбури, що чемною чередою летять у простори.

Але конструкція тіла незнайомого вразила мене. Лоб великий пильнував над усім. Голова середнього обсягу важила над тілом. Вона міцно сиділа над могутній шиї, але рвалася вперед, неслась у височінь — найвищим скалком цього напруження був лоб; виразний лоб, який наче бігун нетерпляче виривався з спортсменських лав і тільки своїми могутніми ногами — підборіддям та шиєю загруз у погрудді тіла.

Блідности (вона надто вкривала його) я сперше не помітив, я вхопив пакета і здивовано глянув на папір. Пакет був без військової печатки і дуже пом'ятий.

— Товаришу, що за okazія? Такого пакета я не приймаю. Це не військовий документ, а кат-зна-що.

І аж тепер я угледів, що італієць був стомлений і замузаний грязюкою. Поглядом він блукав по кімнаті, шукаючи стільця. Я хутко посадив його на вільне місце.

— Розповідайте, — вимагав я.

— Дайте передихнути, а краще самі прочитайте листа.

— А від кого? — запитав я, не розуміючи. І хто ви? може італієць?

— Так, я — італієць...

Я вмить пригадав оповідання Лючії про пароплав „Офіоне“.

— Ви Антоніо?

— Я, робітник з Міланського збройного. Втік з товаришами з „Офіоне“. Я перебув деякий час у антантівському війську і тепер примандрував до вас.

Далі я не слухав — вхопив конверт і розірвав. Нервово розгорнув якісь документи і... застиг.

57-ий полк
Добровольчої Армії
Півночі Росії
20 вересня 1919 р.
№ 427.

№ — батальону, № — дивізії Червоної Армії — командир Миколі... (далі йшло моє прізвище).

Славетня Добровольча Армія давно переслідуює вашу заганьбовану Кривяну армію. Ви, увірвавшись до тилу, заживо хороните себе, в нашому оточенню вам жити не довго. Пропонуємо зараз же доброхітно скласти зброю. Ніяких попередніх умов ми не призначаємо і не приймаємо. Строк — 12 годин. Відповідь до заходу сонця сьогодні. За відмову почнемо артилерійський обстріл.

Полковник П. Тумілов.

Полковий писар...

Я знизав плечима і вилаявся в душі Другий документ був вельми інтимний. Числа і дати на ньому зазначено не було.

— „Для передачі Лючії Пальчіні“

Присуд офіцерського суду чести.

Військовий суд чести в присутності всього полкового офіцерства, під головуванням полковника Т-ова П., розібравши зрадницьку акцію сестри жалібниці Лючії, що вкрила своє походження та назвала себе Контесою з провінції Кампанії (Італія), ухвалив:

1) За підбурення моряцтва на бунт та підпалення склепу з набоями на пароплаві „Офіоне“,

2) За викрад військових документів з капітанської каюти на „Офіоне“,

3) За зраду і порушення клятви — скарати на смерть, на що віддати в розпорядження Кубанських козаків...

Прикипівши, я тупо дивився на 13 офіцерських підписів, поруч з якими хтось приписав —

„Тремти, простітутко, м...“

Рівновага, з якою я приступив до читання, тепер порушилася й голова покотилася у криваві нетри грудей, туди, — де заклекотала зневага, де мутна хвиля впала на мої прозорі очі. Я дивився на шановне нахабство — офіцерства, на їх любовне джентльменство. Я бачив, що

серед нерозбірливих підписів одні був англійський з припискою: „Військовий атташе англ. посольства при Добр. А.“ Я не роздумував, з якої нагоди англійські чи італійські капіталісти пнуться сюди на Україну, не міркував, куди приведе вельми моральна виходка білих цивілізаторів. Я навіть забув, що мушу порадитись воєнкома, чи читати шляхетним червоноармійцям такого нешляхетного листа.

Я навіть забув про Антонію, який сидів проти мене та чекав на відпочинок.

— Знову він? Тумілов? — скрикнув я.

— Маю вам сказати... схопився чорнявий італієць, що вони на-везли артилерійських набоїв і...

— Це з „Офіоне“?

— Так. Я знаю, де вони і ми повинні їх...

На мене упав погляд Антонію і я вгадав його замір. Крізь великий мороз, що зеленою мережею затяг очі — я почув, що у кімнату увійшла Лючія і радо кинулась назустріч своєму Антонію.

— Це ти?.. і вони обоє вкрилися саявом, наче дві хмароньки, до яких прийшло сонце.

Я схопив документи і пішов до Чумака, лишивши їх на самоті. Мене надто знервувала любов до італійки білих леопардів, що про-дерлися в джунглі України. Я стукнув дверима.

XI. „ДОКУМЕНТИК“

Через півгодини в присутності 600 червоноармійців, кулеметників, бомбометників, серед завмозглої тиші, серед зворушення легенів, що позабували рівно та своєчасно дихати, я прочитав перші два документи й приступив до зачитання дуже коротенького, але разливого, третього.

Натовп скуйовдився, збився в одноголовий злив; вдарений скалками слів у припухлі скроні — він (натовп) став хижакom, що сторожко чекає останнього моменту, аби легкодухим соколом впасти на ворога.

„Ей, ви червонозаді гади.

Прочули ми, що ви перестали бути босяками і стали такими ідеалістами, що за принципом „робітничої солідарности“ приймаєте до себе італійських потаскух і чужоземних злочинців. Ви цим занедбали велику Єдину і Неподільну Росію — вашу Батьківщину. Радимо подумати про честь нашої загальної матери і вигнати всяких Люцій та інших „інтернаціональних собак“. Знайте, що так званої єдності і солідарности — нема. Це — примара і мрія божевільних більшовиків!

Згадайте про себе — відродіть свою совість.

Інакше... ставимо крапки.

Прикладаємо руку невмирущої помсти:

Я — кара робітникам.

Местник за зруйнування мого маєтку.

Борець за святу божу правду.

Лицар прекрасних ідеалів.

Я — помста за мамині сльози і знущання над родиною.

Я — той, хто закатає вашу „інтернаціональну повію“.

Я читав кожний підпис і відчував, що кожне слово входить динамітом у мозок й творить у ньому велетенський вибух хвилювання. Маса таємниче чекала на кінець і ввижалася, ніби половину Гімалайського узгір'я підмито підземними водами, що вона зараз з гуркотом вереском, злою бурею впаде додолу, й понесе громовисько по закрутах та кривинах мозків. Скаменіло все.

І коли я дочитав сановиту фразу доброданного на жарти офіцера, — „Я — той хто власною рукою розстрілював „солідаристів“... катастрофа скоїлась, — всі закріпи, всі нитки зірвалися й лавина галасу зашурувала бешкетно, зло й несподівано — зверху вниз — з голови до п'ят — через всенький стовбур кістяка. Трибуну атакували; кожні вуста гохали в небо, наче гудки якогось величеза. Заклики комуністів та комісарів злилися з усім галасом так само, як зливається постріл гаубиці з загальною канонадою дрібних гармат.

— То... ввари... ші, ганьба... аньба... ба...

— То... ова... ррр... ші...

— До — до зброї... збро... ті...

— Битися...

Вихриятий комсомолец Яків підскочив комусь на плечі.

— Що за погрози? Битися, за молодь, мати їхню на ять, — закричав він.

— Битися за ради!

— Битися!

Маси ревли, як леви, яких от-от випустять на волю. Знервовані і гарячі, наче кров новонародженого, підійшли Люція й Антоніо.

— Так це той Тумілов з „Офіоне“?

— Так, він, — негодяще падло!

— О, я ще потраплю на нього, — крикнула Люція.

Я стояв на трибуні, наче живий млин. Я кричав, розмахував руками, виголошував накази — червонари безугавно точилися навколо трибуни й потім відбитою хвилею котилися на край. Я бачив тільки, що Антоніо — італієць стояв бліднуватий, зціпивши вуста, дивився на все і, як нафта, горів палючою помстою; мені здавалося, що голова з лобом ще більше вибігала вперед. Люція тримала його руку, репетувала про щось (я не почув) й хотіла вийти на трибуну.

Тоді я дійшов до найвищої злоти: оскільки було сили — я горланув наче паротяг американського експреса, покриваючи собою людський гармидер.

— В наступ, червоні чорти!

— В наступ! — гримнуло навкруги й жіночий голос гучно розлягся серед повної бурі.

— Захопіть гарматні набой!

— Бийтесь, наче зубри! Урр-а!

— Урра-ра-уррраааа...

ХІІ. ТУМІЛОВА СУДЯТЬ

Це був великий бій. Це було безумство крові.

Коли б ми не були революціонерами, то з нами, як не підготовленими, сталося б божевільство — але всі були нормальні люди з

нормальною закваскою тіла. Ми витримали цей бій. Ми билися справді, як зубри, затравлені білими ловцями. Кулеметники — передовий авангард перший наскочив на білогвардіян. Їхня вогненна промова була дуже так-тактичною, вона висловила їхнє революційне завзяття. Я не пам'ятав, де були мої друзі, але знав, що вони — ланки, вони — гвинтики великої машини, що вони — голки великої пили, з яких хоч одна пересіче живе горло ворога. Я не пам'ятав їх усіх, але був певний, що вони на місцях.

Спам'ятався тоді, коли підбігла розкудлана Лючія, й заставши мене з телефоном (я ще по інерції давав накази) розреготалась:

— Аванті, наша перемога! Із невимовної радості потрясла мою запітнілу руку. Піднявши гордовитим махом свого нагана, вона заговорила:

— Сперанза — надія моя! ми захопили склеп з гарматними набоями. Антоніо помстився за невдачу на „Офіоне“. Цей молодчина розташовує ящики і частину вже привіз до наших гармат.

— Невже? Оті Міланські набой?

— Да, мій комбате! Тепер Антоніо віддячить білим стервятникам їхніми ж подарунками. Він помститься за їхню стрілянину, несамовито кричала італійка.

— Іди, Антоніо кличе тебе.

Я прийняв вістових з усіх ділянок фронту і впевнився, що бій скінчено, що перемога в наших руках, що „червоні зубри“ крутими лобами саданули ворога у саме черево.

Тоді моє зворушення впало до п'ят, і я побачив, що поруч стояли роззброєні офіцери. Вони похнюпилися і сиротливо озиралися навкруги. Я навіть не перелічив їх і зустрів призирилим тоном.

— Добридень, розвінчане панство!

Але вони змовчали і я подякував їхній шляхетності.

— Молодці ви, паненята! Знаєте, з ким слово мовити, а з ким і перемовчати!

Я дав розпорядження, що до охорони зайятих позицій і порадився военкома Чумака.

— Судити їх колективно, — вирішили ми.

Я знайшов Антоніо, і він, радіючи з великого придбання, потяг мене до склепу з набоями. Я не пізнав мого Міланця. Він реготав і майже стрибав серед набой.

— Тов. комбат, я став батьком великої родини. Гляньте, чи не мої оце діти? Я ж сам працював над ними, сам привіз і тепер повистрілюю їх. О, почекай, шановний Тумілов. Мої діти вчинять такий гадас в твоєму тилу, що не пізнаєш своїх еполетів.

Надзвичайно мовчазний італієць раптово розговорився. О, я знав причину.

— Ми захопили в полон білий штаб, — Антоніо поглянь, певно й Тумілов тут, — і Міланець подався, схожий на kota, що вгледів мале мишеня.

Через хвилину він повернувся захеканий і голосно сповістив:

— Тут сукинний син, — і стис кулак і стукнув по набойному пакунку.

— Тов. комбат, дозвольте... перед ними бабахнуть?..

І, як орел крилом, майнув кулаком в повітрі — несучи в собі символ погрози. Велику силу він мав у м'язах; від стуку в пакунках

затремтіло і шелеснуло мідним дзвоном. Я погодився, і Антоніо елегантно вклонився мені.

— Ми всім батальйоном судимо їх — нагадав я, і ми вийшли з штабу. Я спостерігав мого товариша. Таємний виблиск загравно палав в очах, затухав і знову палав, коли хто вимовляв ім'я Тумілова. Іноді виблиск розгорявся так міцно, що кожен сказав би, що це горять давніші думи, — бажання відплати.

Він мовчав усю дорогу і тільки інколи посміхався.

... І ось, коли невеличка площа була усіяна рясноквітними червонарами — гомін утих. Направо від імпровізаційної трибуни стояли 9 полонених офіцерів з Туміловим на чолі, а наліво 470 денікинських салдат, що здалися доброхиті.

Воєнком зійшов на трибуну і в промові висвітлив ролю та метування Червоної Армії, як захисниці усіх працюючих. Поруч з ним стала Лючія — войовнича та гостра в не жіночому поставі. Чумак говорив енергійно, правою рукою закидав слова, лівою — загібав, тяг до себе — разом з думками і м'язами — цілком заволодівши настроєм слухачів.

— Товариші червонари та салдати Добрармії. Ми судимо наших та ваших ворогів. Про те свідчать оці документи. Їхній зміст? Який глум над робітниками та над жінкою-пролетаркою вони готували? Слухаа-йте, товариші, — я їх зачитаю!

Лючія ексцентрична вискочила на трибуну й без героїчних поз, глухо викрикнула:

— Дайте я зачитаю!

І знову в напливах двох таборів, в брязканні зброї було щось первісне і могутнє, а шалені слова покривдженої дівчини, охмарені очі маси, що дивилися на вуста італійки та її руку з закинутим догори ногоном отновлювали монолітність людей давньої давнини, що блукали на річищах Амазонки, Ніла та Ганга.

Протягни на кожного півметра ленту з бенгальським вогнем, запали їх — виблиски сліпучого бенгалю не так зворушать нас, як кожне слово оцих документів, що стали суто-агітаційними та більше впливовими, ніж промови вогнистого трибуна революції, т. Троцького.

І було так, що здавалось, ніби вся історія з її млявими та нудними пірамідами Єгипту, з усією кров'ю середньовіччя, з розмахом великої французької революції та геройством Паризької Комуні — зійшлась збіглась, сконцентрувалась у нас самих — в нашому таборі.

— Гей, ви, хулігани, розстрілюйте швидче — на що цей суд? — слізно зарепетував білявий офіцерик, що стояв поруч з Туміловим.

— Ні, панство, вас судить історія, — відповіла Лючія. Вас судять озброєні робітники та селяни.

— І я буду суддею — вирвалось у Антоніо.

Люте картання вийшло з легенів шістьох сот і гомінко рознеслось навкруги:

— Вас судять робітники!

— Робітники й селяни!

XIII. ДВА САЛЮТИ

Це була повідь новоутвореного океану, де не було хвиль, але була жива кров, сміх та повернене життя. Цей океан, що ми охрестили радістю та перемогою — усвяткував наш великий військовий відпочинок. 600 червонармів браталися з 470 полоненими, звільненими денікинськими салдатами.

— Волю та життя даруємо вам,— закінчила Лючія свою промову з трибуни.

— Ідіть або додому...

— Або до нас, довести до кінця справу робочої волі,— ревнув своїм баритоном Антонію. Через 20 хвилин мене сповістили, що 310 багнетів піднялись у небо з червоних лав. Братання привело до озброєння!

Два стани злилися. Так зливається дві річки — чистий Дніпро, що тече з далекої Смоленщини прямо та непорушно, — та Прип'ять, що зачинається в багнищах Білоруси. Дві річки зустрілися вороже, — але Дніпро переміг, він прийняв братерню свою сестру, змінив її напрям, дав свою чистоту і вже разом з нею кинувся на південь — широкий та могутній.

Так само наш табор, разом з новим вливом кинувся на південь до останньої перемоги над генеральським збором.

Ще через 10 хвилин 9 полонців — офіцерів ми повели під конвоєм на розстріл. Вирішення на це було одноголосне. І я запам'ятав знаменну пригоду.

— Хай італійці, що поперше нас постраждали — винесуть кару — галасували в лавах

— Револуція вимагає їхньої смерті, — промовив рішуче Антонію.

Я з превеликим жалем думав про болючу необхідність та неминучу кров, але нашому присудові допоміг білявий поручик.

— Так, коли я мав силу — то персонально катував комуністів, а хочете знати, то кров — цемент нашого життя!

Я подарував шановного промовця вдячним поглядом й додавав:

— Дас-с, розумнечий молодик. Кров — цемент життя, але життя, що перемагає! Занотуйте це на вашому лобі.

Офіцери приємно мовчали і певно вибачили нам рішучість, що так швидко наближала їхнє безгайне, непотрібне життя до смерті.

Я подивився на Тумілова. Він стояв струнко і з погордою оглядав нас. Рука інколи тулилася до вуст і крутила вуси. Борідка підковкою виступила вперед і вітрець наче хлопчак бив у підковку сухим кулачком і нанизував у волосся легенькі соломинки, підхоплені з землі.

— Невже не пізнає тебе та Лючі? — запитав я Антонію.

Антонію думав те саме. Він з надхненною мовчазністю походжав біля конвойних і зрідка позирав на Тумілова.

— Тек-с. Мабуть осліпла, чортова душа! Тумілов почув нашу розмову і відповів довгим аристократичним поглядом.

— Гіпнотизьором не станеш — опізнився, — озвався Міланець і, розлютувавшись, покликав двох артилеристів.

— Прошу уваги, шановне панство. Зараз італійськими набоями, що ними вбивали нас, ударять радянські гармати. Чуєте, пане полковнику?

І Антоніо зареготав, взявшись у боки.

— Ха, вам неприємно? А на „Офіоне“ було солодше, наш добрий і високоповажний атташе? Ви розстріляли мого брата моряка за участь в бунті? Ви радо випускали наші Міланські набой по наших друзях, так радійте тепер! Ми зараз вдаримо з трьох гармат,—викрикував мій італієць, насміхаючись над офіцерством.

— Це буде салют вашої смерті і нашої солідарності!

— Заткни свою горлянку,—раптово визвірився Тумілов.

— Фі-фі, любий аташе, як це неделікатно. А згадайте, як ви закатували моряків... і кого?... А а?..

Я змоторошнів від пекучих спогадів. Я гадав, що Антоніо вийде за межі революціонера, що Тумілов перед смертю учинить щось надзвичайно панське.

Але... вдарили гармати. Гучний землетрус спинив нас усіх. Ухнули лани, й далекий відгук покотився у сухі простори. За першим вдарив другий, і набой з присвистом перемахнули обрій.

— Браво,—крикнув Антоніо і вхопився за лопату.

... Коли могила була викопана, Люція попрохала в своє розпорядження 10 хвилин для інтимної розмови з смертниками. Тов. Руденко (командир конвою) і я — погодилися. Італійка шепнула кілька слів Антоніо й, поклавши руку на його плече, стала росло та струнко перед майбутніми мерцями.

Погляди ненависти та незнаного докору відповідали їй на це.

— Так, синьйори. Я хочу перед смертною годиною перевести з вами розмову... на тему про... ваші симпатії до мене. Це, здається, ви — полковнику Тумілов, готували мені любовний делікатес? Правда, пане полковнику?

Тумілов повернувся до своїх колег і щось наказав, заговоривши англійською мовою. Напевне, це була якась демонстрація, бо всі почали ритися в своїх кешенях і витягши якісь речі, поначепляли їх на груди.

— Що це значить? — запитав я здивований.

— Подивись, Антоніо, це — ордени,—і Люція підійшла розглянути ближче.

Майже у всіх блискотіли срібні ордени якоїсь чужоземної держави. Я бачив їх вперше, але Антоніо, що добре знався на орденах багатьох країн, допоміг нам усім.

— Це — орден Міхаїла. Англійський орден!

Я засміявся над нікчемними цвяшками, насміхаючись над куском металу, що носив в собі „шляхетність і хоробрість“ замість того, щоб ці психичні здатності були плоттю мозкових клітин.

— Хто вам подарував? — і я вгледів як у Тумілова з кешені випала газета. Я конфіскував її, розгорнув і жадними очима натрапив на один абзац, підкреслений червоним товстим олівцем.

№ 220 „Родное Слово“ — 1 ноября 1919 г.

ЦАРИЦЫН. 15 октября, в 11 часов утра на Соборной площади после молебствия и парада войскам гарнизона, на котором присутствовала английская миссия во главе с генералом Хольманом, происходила торжественная раздача английских орденов... Глава миссии ген. Хольман обратился с приветствием на русском языке к ген. Врангелю:

„Ваше превосходительство! По представлению ген. Деникина, Его Величество Король Англии соизволил наградить Вас весьма почитаемым орденом Михаила и Георгия за Вашу высокую доблесть в течение всей войны. На меня выпала весьма большая честь вручить Вам этот орден здесь, на месте присутствия войск, которыми Вы так талантливо командуете.

Приходится сожалеть, что расстояние мешает Его Величеству лично наградить Вас за службу и исключительную стойкость в борьбе с нашим общим врагом — большевиками. Прошу принять мои поздравления и прошу верить, что английская армия следит с величайшим восхищением за вашими подвигами“.

После этих слов ген. Хольман надел на грудь Врангеля орден и звезду. Церемониал награждения продолжался. К каждому главу миссии обращался с кратким приветствием, прикалывая орден или медаль, и жал руку...

Далі рядки застрибали в мої очач, і я, переповнений гнівом на „кривавих цивілізаторів“, остаточно переконався, що вовк вовкові не одкусить хвоста. Газету передав Руденкові, а сам злими очима повів по „шляхетній“ сволочі, що понаживала нагороди, запродавшись капіталові.

— Значить, ордена ви маєте за вашу хоробрість над беззбройними, беззахисними дітьми та жінками? Кажить, негодящі. Ви нашу кров переплавляєте в золото та срібло? Це — генерал Хольман, цивілізований кат, виконує „інтернаціональні обов'язки“ і від імени вонючої величності — Короля Блошиної Імперії благословляє вас на кривавий злочин?

Я метнувся до Тумілова і з м'ясом вирвав орден і пошпурив під ноги. Я ледве стримав себе, щоб тут же не застрілити полковника.

— І ви були там поряд зі Шкуро, що дере шкуру з немовлят, перед генералом Хольманом?

Рука імпульсивно тяглася до револьвера, але воля і контроль взяли своє.

— Конвой, взять лопати од офіцерні.

Конвоїри забрали лопати і поставили смертників над ямою. Я відійшов і дві сльози (від гніву і нервовості) вийшли на вії.

Люція стала вмиль серйозною і суворою: Її цікавив Тумілов.

— Пане полковнику. Пам'ятаєте радіо-музику? Чули сьогодні, як ревнув велетенський Бетховен, наші гармати? Певно ви писали той „документ“? Так, пане полковнику?

Я і Руденко побачили, що бравий панок, одягнутий в полковничу шенелю, весь в уніформі склав свої руки на грудях і глянув в упор.

— Роля Російського Наполеона вам не до краси!

Я чув, як її голос набухає концентрованою волею, як її влучне слово б'є міцно й до крови.

Тумілов спалахнув вогнево, як суха тополя, й витягнувшись, закинув свої гарні вуса догори.

— З проститутками не розмовляю! Замовчи, падло! Була б ти в моїх руках, я зашив би в твоє погане пузо пакгаузного пацюка! Стріляй, сволото, швидче!

Полковник червоний від осраму, вийшов вперед і чекав. Чекав на постріл, але його не було.

— Ти, пане, опізнився з відвагою! обіззався Антоніо. Коли ти маєш усіх пролетарок за проституток, то помиляєшся.. Ну, я гадаю, що дискусію провадити пізно... Геть по-го ні!—і поки той чекав, він зірвав золотаві погони й шпурнув їх в хлипку глину.

— Лючіє, пора кінчати з оцим гадом?

Лючія, відступивши на три кроки, намірилась в полковника наганом й барвисто розреготалась.

— Пора! Давно пора!

Я здригнувся й застиг. Лючія вистрілила влучно й тому крів'яна пінка, що побігла з рота, винесла наверх скалки зубів. Смертники раптово зблідли й поки розтягався в повітрі вуальний дим, Лючія взяла на мушку нового полонця.

— Лючіє, ти ламаєш дисцип... злякано закричав я.

— Гей, ти местник робітникам, виходь, поцілунка жадаю!

Бахнув новий постріл і розстріляний скотився у яму. Тоді білявий офіцерик і його колеги зіскачили на носки й перебиваючи один одного, заголосили:

— За відібрані маетки та заводи ми помстимось!

.....омстимось...

Новий пароплав пливе сюди з набоями!

— „Офіоне“? перекричав їх Антоніо.

— Да „Офіоне“. Він везе нашу помсту з Заходу!

Антоніо запалився:

— Ви живі мерці! Нема тепер потреби у вас! Хай живе життя та революція.

— Хай живе буття, метушилась Лючія, даруючи вогненні поцілунки двом офіцерам.

Це були божевільні хвилини. Проклинаючи невтримну Лючію, й Антоніо, що з олімпійським спокоєм пристрелив двох—я вкупі з Руденко кинувся віднімати їхні револьвери. Поки Руденко боровся з Міланцем (цей швидко прийшов до пам'яті й сунув наган у кабуру), я схопив за руку Лючію й нельсоном повалив її долу.

— Сакраменто, діаболо! Насильство...

Але вона билась на землі й послала востаннє ще один постріл. Коси її розпустилися, впавши долу каштановим сіном, а груди (вона сильно й глибоко дихала!) наче зацікавлені хлопчаки, хотіли пропороти одяг, вискочили з клітини, аби побачити, як закінчується найнеприємніша необхідність боротьби, революційна законність перемоги—розстріл зайвих і шкодливих у новому світі—офіцерів...

Ми засипали могили, а гармати салютували смерті та солідарності

XIV. ЧИ ВІН ПОКОХАЄ?

— Карамба! Стоп!

Обридло мені метелити вихорем у денікинському тилу й без всякого плану та огляду кромсати невеличкі частини білогвардіян, наюшувати усюди хаос та безладдя.

Наш батальйон обернувся в партизанський загін, виріс до величезного розміру. Мені здавалося, що ми являємо з себе крижану сніжину, яка котиться згори. Але ні мені, ні моїм червоним друзям не було

до вподоби, що в оцій лавині інерція дужча, ніж воля та план, і що наш величез-сніговина несеться в бездоріж до невідомих долин.

— Карамба!

— Ми повинні влитися до регулярних частин Червоної Армії, — поставив я вимогу на військовій нараді.

— Стоп!

Ми вирішили твердо:

План — план — план!

„Дисципліна, дисципліна — порядок“.

Ці слова (навіть в таких повтореннях) були виголошені Антонію, який добре знав військові справи. Тому я, після нашого засідання, загадав собі жартувати з ним.

— Що ж, тов. Антонію, і кохання так само плануєш? А знай, що Люція безтямно закохається в тебе!

— Пішов під бика доїти молоко. Геть з такою розмовою!

— Пробач, друже. Ти — червоний гість з закордону і тобі особиста пошана, відгукнувся я.

Високолюбий Антонію усміхнувся, підійшов до мене і вписав щось у мого блок-нота.

— Ось тобі на спомин. Візьми та не жартуй!

„Не жартуй, не смійся з нього“, блимнув очима я. „Хіба не можна розважатись у вільну хвилину“. І поглянув у блок-нот.

„Я — не примушений кохати Люцію і вона мене. Але коли ти так хочеш — то я спробую“.

Антонію з Мілану

Воно! і я нарочито висунув голову у вікно. Він сидів за хатою на лавочці і уважно закликав до себе Люцію, що підходила зліва з великою скибкою дині. Слів я не дочув і заінтригований, залишився біля вікна.

— Ач, планує на поцілунок, — заздри я.

... І ось, обгризена шкурка упала до ніг оранжевим остружком, а губи Люції, що ненаситно сміялася (стоп, карамба!), зробили хитрий вибір — вони потяглися до загорілих (не оранжевих) губ її слухача й розмовника.

XV. ТРИУМФ ЗІРОК

І була ніч. Чорна несити ніч. Як синя коханка, вона розметала у небі волохаті коси, що пологими хмарками вкрили зорі і пливли з півночі, безупинно, ніби хтось їх закликав до себе...

Тоді у північ упав долу осінній спокій і все ошарував вохкою росою. Тоді ніч поцілувала землю. Безумно і шалено. І через те в небесах просочило зорями, краплинками золотого поту.

Темрява навіяла мені задуму і тихий безнервовий сум, якого не вистачало нам у метушливому життю. Я без звички раптово оселив собі юнацьких мрій — каліфів на годину.

Я вгледів їх обох закоханих — вони йшли у зелену тмянь барвісто-саду, з'єднавши руки.

— Ось. Цієї ночі...

Вони йдуть самотні, а тьма мовчить, наче стрілець у засаді і фіолетовим багнетом проколює їх погруддя:

— Жагучий, палкий... донеслось до мене.

То кров струмує в їх, кров червоними шляжками — обігає їхні тіла, кров б'є у скроні і збуджує палючу страсть.

— Ти мій...

Ніч без постріла оволодіває двома фортецями і вже до краю заганяє фіолетовий багнет і шпурляє їх серця у надхмарну височінь. Шпурляє, щоб Антонію, який ніколи не марив про кохання, злився з Лючією назавжди, в неосяжних сузір'ях космосу.

— Припади ще ближче. Я...

То — ніч виринає свій багнет і урочисто сміється усіма зірками так могутньо, що слина падучими аеролітами спадає у земні нетри. Вона вирівнює багнет і наміряється у небо.

— Он - там - вони ці - лу - ють - ся. Бачиш?

І я дивлюся у височінь, у той фіолет величний, де соромно мружать свої очі зіроньки, дивлюся довго - довго — дивлюся на їх ласкавий піт. І коли в етерних хвилях цей піт зливається струмками у Чумацький шлях, я безмовно одбиваю своїм серцем:

— Зорі злилися, зорі злилися!

XVI. ЦІКАВИЙ БЛОК - НОТ

Наш загін став великим колективом і інтимна радість кожного переживалася усіма. Надійшов день, коли Лючія за нашою ініціативою святкувала день річного перебування в компартії, куди вона перейшла з італійської соціалістичної партії. Ми всі зібралися в штабі; чотирьох італійців, між якими були Лючія й Антонію, посадили за стіл. Легкі страви і питво стояли там.

Після коротких привітань ми подарували кожному італійцеві по блок - ноту з червоною оправою. Простий був подарунок, але сердечний.

— Лючія і ви чужоземні брати. Ви — перші ластівки нашої міжнародної дружби! Отже дозвольте нам просто без непотрібного патосу висловити нашу подяку вам за те, що наш червоний прапор не забруднився, а навпаки кожна капля крові нашої що падала на нього — була зерном перемоги на кривавому ґрунті. Хай же буде врожай. Хай живуть борці світової революції.

„Вигуки „ура“, „віва“ покрили мої слова і тоді ми розкрили блок - ноти і написали італійцям, хто що мав у думках.

Добре я запам'ятав, що ми писали Лючії. Італійка була ювіляркою і тому найкращі написи припали їй.

Ми писали:

„Дорога товаришко Лючіє.

„Ми, твої побратими у боротьбі пролетарів, прості червонари і червоні командири, щиро бажаємо, щоб ти й надалі лишилася в наших лавах достойною більшовичкою. Ти — нам сестра, а ми тобі — брати, і національність не роз'єднає нас. Пам'ятай, що ми жили у величну добу боротьби і що рух кожного нашого м'яза велитенськи відоб'ється на екрані майбутнього! Дбай за пролетарську єдність і міцноволій Інтернаціонал!

Віва ляхочаторі Італіана!
Віва Мондіале Уніо!
Хай живуть італійські робітники!
Хай живе Світова Спілка!

Я дивився, як мої друзі один за одним підходили й писали кожному італійцеві в блокнот. Надійшла й моя черга. Я взяв італійчиного блокнота в руки. Під підписами червоноармійців я вгледів й додаткові написи.

„Хай живе рівність полу! Я бажав би за твою щиру само-відданість революції поцілувати тебе! Ти б взнала, як цілує щирий українець. Проте будь більшовичкою й таке інше...”

Руденко — позапартійний.

Я не хочу, щоб ти була Жанною Д'Арк. Ти вище неї. Я сам бачив, як ти прикладом лупцювала боягузів.

Шмідт — бувший анархіст.

Будь більшовичкою до мозку костей. Окрім пролетарської революції — нічого нема в світі.

Чумаков — воєнком.

Далі розпанаханим розчерком, певно юнака, було написано:

Ти, Лючія, маненька куронька! Усюди умій квохчати за жіноче право. А я виросту, буду твоїм півнем. Хочеш? Хай живе юнацтво!

Яків — доброволець - комсомоліст.

Знизу лишилося велике місце. Товариші огорнули мене своїми головами і сміючись гомоніли про напис Руденка. Я хотів підписати таємно, але всю увагу звернули на мене.

— Ага, прийшла коза до воза. Ну, пиши.

О, далека южанко! В моєму мозку, як у великому лабіринті повстала твоя тінь. Я відчув, що кохання не тільки сидить у серці, а шугає й поза розумом, поза думками і несвідомо для людини керує вчинками людей. Я написав:

Лючіє!

Багато хоче сказати моє серце і політичного й емоціонального. Ти — друг і товариш, єдина жінка в батальйоні. Хоч ти сьогодні й ювілярка, але бажаю тобі цілуватися з бравим Антоніо не так безпечно. Будь обережна і не хвилюй інших. Не то — коли-небудь я забуду про революцію і зроблюся твоїм Дон-Жуаном. Хочеш — любя і шановна? Я — не чернець.

Хай живе і всякая прочая петрушка...

Товариш Ніколо (так вона завше взивала мене).

Мій напис побив рекорд сміху та щирости. Всі реготали, а найдовше сама Лючія. У відповідь вона стисла мою руку. Я тріумфував, а наша вечірка продовжувалась під звуки демократичної балалайки і двох італійських серенадних мандолін.

XVII. ОСТАННЯ ПЕРЕМОГА

Минуло ще два дні.

Наш 3.000 загін влився в регулярну Червону Армію. Нас вітали за нашу вдачу і ми поділяли загальну радість, готуючись до нового нападу. Але мою голову опанував смуток.

Я зажурився. І було чого...

Ще вчора безжурний Антоніо завітав до мене, балакав зо мною про чарівну Італію, залишену їм для нас. Він передав мені новину, що білі знову будуть шкентить нас італійськими та англійськими набоями.

— Це наш Мілано несвідомий постачає...

І він показав мені в часопису білих, що військове знаряддя прибуло у порт на тім-же „Офіоне“. Антоніо притих і чекав мого наказу.

— Я зірву... закінчив він і зник... Зник, і досі я не знаю, де він. Я шукав його, питав за Лючію, але даремно.

Тільки записку залишив мій італієць:

Дорогий тов. комбат!

Недаремно полковник Тумілов перед розстрілом казав, що помста йде пароплавом з заходу.

Хай ту помсту ми — інтернаціоналісти — знищимо нашою солідарністю! Хай буде так!

Любий друже. Я зникаю з нею — з Л.

Хочу в моїх останніх діях запалитись дуже і яскраво; хочу згоріти, як сонцевий бенгаль, зараз-же хочу вибухнути так, щоб чула не тільки Україна, а й Італія, а з нею і весь світ. З набоями я щось таки та вчиню — я припиню ворожий наступ.

Я пишу про себе. А Лючія? — вона стоїть біля мене і дивиться, що я роблю. Вона мовчить і готує зброю... Хай буде так!

Прощавай, наш славний комбат! тов. Чумак дозволив нам чотирьом піти у глибоку тилову розвідку.

Чи побачимось ми?

Твій Антоніо

Я прочитав і щось болюче кресонуло в грудях. Колиб б у розсічені груди покласти їжака, щоб він лохматив жили біля серця, — то і тоді б той біль не був такий колючий.

З того часу я не бачив італійця. Також не бачив я і Лючії.

Зараз, коли будуюмо, коли кров зцементувала будову, коли багнети, як гвіздки, сколотили її, — мені легко пригадати. І я пам'ятаю яскраво, що через чотири дні над Одесою гримнув великий вибух. Заграва золотими соломками зросла до хмар і позвисала відтіля чорними колосками диму.

— Це — італієць, — заговорили всі.

І тоді наш загін, наче серп — вигнутий з флангів, пішов на жнива, на Одесу. Я наказав врятувати нашу розвідку.

І ми никали усюди, наше лезо під рукою суворого женця скосило всю ворожу силу — і ми шукали наших живих, а знайшли лише труни.

— Де ж Лючія? запитав я.

— Читай. І Руденко подав мені записку.

„Товаришам з червоного стану.

Коли ви надібаєте на наші труни—передайте в №—батальйон, тов. Ніколо, тов. Руденкові і тов. Чумакові і усім, усім, що ми були полонені.

Я обдурила офіцера, забила його, але врятувати товаришів не встигла. Іванченко, Яків—комсомолец, і мій прекрасний Антоніо замордовані...

Я пишу біля їх мертвих. Сама-ж я—зникаю, я їду в Мілан розповісти робітникам збройного заводу про безглузде нахабство консулата. Я буду агітувати—я розкажу, що набої везуть не в Африку, а на Україну...

Ми з-за далеких обривів Італії простягнемо вам нашу руку...

Прощайте! „Офіоне“ чекає на мене...

Лючія з Мадженто“

XVIII. ЕПІЛОГ

Високолобого Антоніо (лоб пручився, як дуб у височинь), Іванченко та Якова (того, що написав Лючії: будь моєю куронькою та квохчи за жіночі права) ми поховали з шанобою.

Я згадав про документи і прочитав їх знову. Тому, на знак того,—що три були червон'арами, ми в могилу трьох вкопали рейку і припаяли п'ятикутню червону зірку.

Рейку—в знак сили, волі і плану...

Зірку—в знак єдності та нашої ідеї...

... Тепер могила стоїть на ланах під Одесою.

Над нею пливе сонце, над нею йдуть ночі, червонарять над нею вітри—до неї ходять люди.

А Лючія?

В часописах писали про страйкування у Мілані...

О, італійко,—це твоє безмежне кохання! Дужа волею, ти на плечі свої накладаєш хмари півночі, а з Італії усієї ти зриваєш голубу ряднину небес і прямуєш до „Уніо Мондіале“, до Всесвітнього Союзу.

Ти прямуєш солідарна й велика! І з тобою гартуються маси, ти поважним кроком ідеш не одна, перед тебе і за тобою буяє розголосо Червонея, розливна, як океан—з мозками замість піни.

З тобою йдуть легіони революції—тієї, що цвіте на кривяному черноземі серць.

... Де ти зараз?

... Де ти?